

indissoluble relation of the negative to the affirmative» (p. 57). The author emphasizes that Hegel obviously signs up himself with the neoplatonic tradition, when, in his comment on *Parmenides*, he remains entirely indifferent to the contentious character of the dialogue's hypotheses, and sees into it only the unfolding of the Absolute, i.e. of the One, in all its forms (p. 57). Finally, following a sketch of Michelet's text and of another similar one of Hegel's text presented by von Griesheim (pp. 62-66), the author presents the *Lectures on the Platonic Philosophy* delivered by Hegel (pp. 75-128). This volume also includes the Commentary of the author (pp. 129-138) in the Hegelian text, the Bibliography (pp. 139-150) —not exhaustive though— for the understanding of the Hegelian interpretation of Plato, and a Glossary (in Greek, German, and French language).

It is a very important work to the degree that, in science, «the necessity for the inquisitive search of the hermeneutic method to consider the image of Platonism which Hegelianism proposes is being emphasised» (from the Preface of Evangelos Moutsopoulos, pp. 11). The conceptual consistence and hermeneutic perspicacity of its author in his approach to the Hegelian ideas on Plato do constitute crucial attributes and additional virtues of this work.

Manolis MARKAKIS

Γεωργίου Κ. ΒΛΑΧΟΥ, *Σελίδες Ίστορίας του Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτικοῦ Στοχασμοῦ (Ἀπὸ τὸν Macchiavelli ἕως σήμερα), Μελέτες III, Ἀθήνα - Κομοτηνή, ἐκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, 462 σελ.*

Γιὰ τὸν δόκιμο καὶ ταλαντοῦχο συγγραφέα, διανοητὴ καὶ πνευματικὸ μέλος τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, σημειώνουμε ὅτι ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν «φωτεινῶν στοχαστῶν» ποὺ ἐλάμπρυναν τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Πατρίδα μας. Δὲν ἔχει σημασία ἂν δὲν ἀνήκει ἄμεσα καὶ τυπικὰ στὸ χῶρο τῆς Φιλοσοφίας. Ὁ ἴδιος καὶ τὸ πολὺπλευρο ἔργο του ὑποχρεώνουν καλοπροαίρετα τὸν κάθε ἀναγνώστη, ἀλλὰ καὶ τὸν κάθε ἐπιστήμονα νὰ συνδέσουν τὸ συγγραφέα μας κ. Γεώργιο Κ. Βλάχο ὡς συνέχεια τῶν μεγάλων «διανοητῶν καὶ στοχαστῶν» τοῦ αἵωνα μας, ποὺ ἀσφαλῶς μὲ τὴν προσφορά τους ἄφησαν ὑποθήκες καὶ ἔτσι παραμένουν πάντοτε ἐπίκαιροι καὶ πολλαπλὰ χρήσιμοι γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος καὶ τὴν Ἑλληνικὴ Κοινωνία, ὅπως: ὁ Ι. Θεοδωρακόπουλος, ὁ Κ. Τσάτσος, ὁ Π. Κανελλόπουλος καὶ ὁ Ε. Παπανοῦτσος.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τίμησε, ἀλλὰ ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ σημειώσουμε ὅτι παράλληλα τιμήθηκε καὶ ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους ποὺ κατονομάσαμε, ποὺ ὑπῆρξαν τακτικὰ μέλη της γιὰ ὁλόκληρες δεκαετίες. Ποιὸς μπορεῖ νὰ λησμονήσει τὶς «πανδαισίες» τῶν ἀνακοινώσεων τοὺς στὸν κατ' ἐξοχὴν αὐτὸ χῶρο τοῦ πνεύματος τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν;

Ὁ κ. Γεώργιος Βλάχος μὲ τὶς σπουδές του στὴν Ἑλλάδα, τὴ Γαλλία καὶ τὴ Γερμανία «ὀπλίσθηκε» μὲ ὅλες τὶς προϋποθέσεις γιὰ νὰ διαδραματίσει τὴν ἀποστολὴ ποὺ ἀποφάσισε: νὰ ἀποδειχθεῖ πνευματικὸς συνεχιστὴς τῶν κορυφαίων αὐτῶν διανοητῶν. Γι' αὐτό, ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή του στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, στὸ χῶρο τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, μὲ τὸν Καθηγητὴ Ἀλ. Σβῶλο καὶ τὴν τότε προσφορὰ του περνᾷ στὸ χῶρο τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῆς Ἑρευνας τῆς Γαλλίας (CNRS), στὴν Πάντειο Ἀνωτάτη Σχολὴ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, ὡς Τακτικὸς Καθηγητὴς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, ὁπότε μὲ τὴν «ἐθνοσωτήρια» ἀνάμειξη τῶν Ἀπριλιανῶν, γνώρισε τὴν ἀπομάκρυνση... Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δικτατορίας ἐκλέγεται Καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Montpellier, ἀλλὰ δὲν πρόλαβε νὰ διδάξει γιὰτὶ τὸν ἐκάλεσε τὸ Πανεπιστήμιο Παρισιῶν —Panthéon— ὅπου καὶ ἐδίδασκε μέχρι τὴν ἀνατροπὴ τῆς δικτατορίας τὸ 1974. Μετὰ τὴ δικτατορία ἐπανῆλθε στὴν ΠΑΣΠΕ. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὸν δέχεται ἀρχικὰ ὡς ἀντιπιστέλλον μέλος της, ἀργότερα ὡς τακτικὸ μέλος της, 28-2-1983 στὴν τάξη τῶν Ἠθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, καὶ τὸ 1990 ὡς πρόεδρό της.

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς κ. Γ. Βλάχος παρουσίασε τελευταῖα ἓνα ἀκόμα τρίτομο ἔργο ἀξιώσεων. Ὁ πρῶτος τόμος *Θεσμοὶ καὶ Προβλήματα τῆς σύγχρονης Δημοκρατίας, Μελέτες I*, 1988, *Δίκαιο καὶ Πολιτικὴ στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ τὸ σύγχρονο κόσμος, Μελέτες II*, 1989, *Σελίδες Ἱστορίας τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτικοῦ Στοχασμοῦ (ἀπὸ τὸ Macchiavelli ἕως σήμερα), Μελέτες III*, Ἀθήνα 1991.

Μᾶς ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερα ὁ τρίτος τόμος καὶ συγκεκριμένα ἐστιάζουμε τὸ ἐνδιαφέρον μας στὸ τέταρτο μέρος: ἀπὸ τὸν Karl Marx ἕως τὴν σύγχρονη ἐποχὴ. Στὶς ἑκατὸ αὐτὲς περίπου σελίδες τοῦ τέταρτου μέρους, ἂν ἐξαιρέσουμε τὶς δεκαπέντε ποὺ ἀναφέρονται στὸν Charles de Gaulle ἐνώπιον τῆς Ἱστορίας, ὅπως ἀκριβῶς ἐπονομάζει τὸ κεφάλαιο, ἔχουμε ἓνα πολὺτιμο καὶ ὑπεύθυνο κείμενο μεστοῦ φιλοσοφικοῦ πολιτικοῦ καὶ ἰδιαίτερα οἰκονομικοῦ στοχασμοῦ. Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται διεξοδικὰ μὲ ἀπεριόριστη βιβλιογραφικὴ ἀναφορὰ στοὺς τρόπους προσπελάσεως στὸν νεώτερο προφητισμό, στὴ θεωρία τῆς ἀπεριόριστης προόδου καὶ παρατηρεῖ: «Μία νέα κριτικὴ ἀξιοποίηση τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία παύει ἐφεξῆς νὰ εἶναι ὑποθετικὴ, τεχνητὴ ἢ ἀπλῶς συμβαντολογικὴ, γιὰ νὰ γίνῃ ἀντικειμενικὴ, κοινωνικὴ καὶ παγκόσμια διανοίγει τώρα τὸ δρόμο στὴν οἰκοδόμησι, κατὰ τὸ

δεύτερο ἥμισυ τοῦ 18ου αἰώνα, τῆς θεωρίας τῆς ἀπεριόριστης προόδου, θεωρίας ποὺ συνέβαλε στὴ συντριβὴ τῶν ἐπιβιώσεων τόσο τοῦ ἀρχαίου προφητισμοῦ, ὅσο καὶ ἐκείνων τοῦ δογματισμοῦ, μὲ τὴν ὑποκατάστασιν σ' αὐτὲς ἐνὸς νέου τρόπου προβλέψεως καὶ προτερήσεως τοῦ μέλλοντος. Ἐνὸς μέλλοντος δίχως ἄλλο, ἀπ' ἐδῶ κι ἐμπρός, σὲ διαρκὴ κίνηση, ἀλλὰ ποὺ μπορούμε νὰ τὸ παρατηροῦμε, παρ' ὅλα αὐτά, σύμφωνα μὲ τὶς γενικὲς κατευθύνσεις ποὺ διαγράφονται σ' αὐτὸ ἐκ τῶν προτέρων ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ποὺ ἐμψυχώνει καί, ὡς ἓνα βαθμὸ, κυριαρχεῖ αὐτὴ τὴν κίνηση». Καὶ συνεχίζει: «Ἡ ἐμφάνιση ἢ ἡ προαίσθησις, κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ, νέων τεχνολογιῶν ἱκανῶν νὰ μεταμορφώσουν τὸ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ γίνεσθαι καί, ἀργότερα, καὶ τὸ βιολογικὸ καὶ ψυχολογικὸ εἶναι τῶν ἀτόμων ἢ εὐρύτερων πληθυσμιακῶν ἐνοτήτων, θὰ ἔλθουν νὰ ὁλοκληρώσουν τὸ μεγαλειώδη αὐτὸν πίνακα κοινωνικο-πολιτισμικῶν, ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν μεταβολῶν, οἱ ὁποῖες προσδιόρισαν, ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ αἰώνα τοῦ Διαφωτισμοῦ ἕως τὴ σύγχρονη ἐποχὴ, τὴ γέννησιν ἐνὸς προφητισμοῦ ἐξαιρετικὰ ἀπομακρυσμένου, ὅσον ἀφορᾷ στὸ πνεῦμα τοῦ καὶ τὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιεῖ, ἀπὸ τὸν προφητισμὸ τῶν ἀρχαίων».

Μεγάλον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ὅλοι οἱ τίτλοι ποὺ ἀκολουθοῦν, ὅπως: Ἡ ἐποχὴ τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμιστῶν. Ὁ ἐπιστημονικὸς προφητισμὸς τοῦ Karl Marx, ἐννοιολογικὲς καὶ ἰδεολογικὲς προϋποθέσεις. Μεταμόρφωση τοῦ Οὐμανισμοῦ. Ὁ κομμουνισμὸς, λύσις τοῦ αἰνίγματος τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐργασία, ἐλατήριον τῆς προόδου καὶ μέσο ἀλλοτριώσεως. Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός, λεωφόρος τοῦ προφητισμοῦ. Ὁρισμὸς μιᾶς στρατηγικῆς καὶ μιᾶς τακτικῆς γιὰ τὴν πραγματικοποίησιν τοῦ προφητικοῦ μηνύματος τῆς ἱστορίας, χωρο-χρονικοὶ ὅροι πραγματοποιήσεως τοῦ προφητικοῦ μηνύματος, τὸ προφητικὸ μήνυμα στὸ στάδιον τῆς πραγματοποιήσεώς του. Ὁ νέος ἄνθρωπος στὴ Νέα Κοινοτικὴ Κοινωνία. Στὸ Ἀντὶ Συμπεράσματος, ὁ καθηγητὴς διατυπώνει σειρὰ συλλογισμῶν ποὺ δὲν μποροῦν, δυστυχῶς, νὰ μεταφερθοῦν καθολικά. Θὰ παραθέσουμε, ὅμως μερικoύς: Τὸ αἶτημα τοῦ «ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ» μετουσιώνεται ἔτσι σὲ προφητικὸ μήνυμα, τὸ ὁποῖο, ὅπως ὅλα τὰ μεγάλα προφητικὰ μηνύματα, γίνεται ἐλκυστικὸ ἀπὸ τὴν ἴδια τοῦ τὴν ἀπλοϊκότητα, ἀλλὰ τοῦ ὁποῖου ἡ λάμψη ἔγινε περισσότερο ἐκθαμβωτικὴ —καί, ἀπὸ ὀρισμένες πλευρὲς, περισσότερο πειστικὴ— χάρις στὸν ἐμπλουτισμὸ ποὺ τοῦ προσφέρει ἐφεξῆς ἡ «διαλεκτικὴ» ἐρμηνεία τῶν φαινομένων τῆς ἱστορίας. Σὲ ὅλα αὐτά, ὁ Marx διαφέρει κατὰ πολὺ τόσο ἀπὸ τοὺς οὐτοπιστὰς, ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς μεταρρυθμιστὰς τοῦ καιροῦ του.

Δὲν ὑπάρχει καμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ μήνυμα αὐτό, παρὰ τὴν ἀπόστασιν ποὺ τὸ χωρίζει ἀπὸ τὰ πράγματα, ἄσκησε ἔκτοτε μιὰ σημαντικὴ ἐπιρροή

ἐπάνω στὴν πορεία τῶν ὑποθέσεων τοῦ κόσμου, ἀποδεικνύοντας ἔτσι —ἀντίθετα μὲ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Marx— τὸν μὴ ἀμελητέο ρόλο τῶν ἰδεῶν, ἀληθινῶν ἢ σφαλερῶν, στὴν ἐκτύλιξη τῶν γεγονότων καὶ τῶν θεσμῶν. Ἀλλὰ διεψεύσθη, ἕως σήμερα, τόσες φορές ἕως καὶ ὅσον ἀφορᾷ στὴ συνοχή τοῦ βαθύτερου περιεχομένου του (τὴν ὁλοκληρωτικὴ καὶ ὀριστικὴ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου) καὶ σὲ σχέση μὲ τοὺς τρόπους τῆς ἐπαληθεύσεώς του μέσα στὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας.

Τὸ μείζον ἐλάττωμα αὐτοῦ τοῦ προφητισμοῦ, καὶ ἴσως κάθε ἱστορικοῦ προφητισμοῦ, εἶναι ὅτι παρεισάγει στὴν ἐπιστήμη καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ, τοὺς δαίμονες τῆς προτερήσεως, διαστρεβλώνοντας ἔτσι ταυτόχρονα τὴν ἐπιστημονικὴ πρόβλεψη καὶ τὸ στοχασμὸ πὺ θεμελιώνεται σὲ μιὰν ἀληθινὰ ἀναδρομικὴ καὶ προοπτικὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων. Καὶ παρακάτω σημειώνει: «Ἐκατὸ καὶ πλέον ἔτη ἔχουν παρέλθει μετὰ τὸ θάνατο τοῦ προφήτη. Διάφορες ἐμπειρίες ἔχουν ἐπιχειρηθεῖ, σὲ πολλὰς χώρες καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνση πὺ ὁ ἴδιος ἠθέλησε ἢ οἱ ὅπαδοί του ἰσχυρίστηκαν ὅτι ἦταν δική του. Ἐκατὸ καὶ πλέον ἔτη ἔχουν παρέλθει, ἀλλὰ τὸ αἶνιγμα τῆς ἱστορίας, δὲν ἔχει λυθεῖ. Θὰ λυθεῖ, ἄραγε ποτέ;» Καὶ ἀκολουθεῖ ὑστερόγραφο. «Ἀπὸ τὴν ἡμέρα πὺ διετύπωσα τὸ παραπάνω ἐρώτημα, τὸ γκρέμισμα τοῦ Προφήτη ἔκανε πὺ πιστευτὸ, στὰ μάτια τῶν πολλῶν, τὸν παλιὸ μῦθο γιὰ ἓνα ὀριστικὸ *Τέλος τῆς ἱστορίας*.

Ἡ κοινωνικὴ θεώρηση τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ πολιτικοῦ κειμένου τοῦ κεφαλαίου ἱκανοποιεῖ ὅλους ἐκείνους πὺ ἔχουν τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐρευνητικὴ προώθηση τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων πὺ προβλήθηκαν τὸ περασμένο αἶώνα μὲ ἔνταση καὶ ἀκρότητα, χωρὶς βέβαια νὰ προσφέρουν ἢ νὰ διασφαλίσουν ἐκεῖνα πὺ εἶχαν γίνει σύνθημα χωρὶς βάθος καὶ χωρὶς ἐλπίδα.

Ἡ διάρθρωση τοῦ βιβλίου:

Προλεγόμενα. Μέρος πρῶτο. Ἀπὸ τὸν Macchiavelli ἕως τὸν Spinoza.

Μέρος Δεύτερο. Ὁ Πολιτικὸς Στοχασμὸς στὸν αἶώνα τοῦ Διαφωτισμοῦ.

Μέρος Τρίτο. Ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἕως τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση.

Μέρος Τέταρτο. Ἀπὸ τὸν K. Marx ἕως τὴ σύγχρονη ἐποχὴ.

Μέρος Πέμπτο. Ἀπὸ τὴ Νεώτερη Ἑλλάδα.

Σάββας Παρ. ΣΠΕΝΤΖΑΣ

